

IN HAAR VOETSPOREN

IN HAAR VOETSPOREN

*Op zoek naar
onze voormoeders*

Maite De Beukeleer & Maarten Larmuseau

Met medewerking van Lise Hellemans

STERCK & DE VREESE

Aan Lucrece Lernout en Carolina Andries, onze voormoeders.

© 2021 Maite De Beukeleer & Maarten Larmuseau |
uitgeverij Sterck & de Vreese

Omslagontwerp en boekverzorging: Barbara Jonkers

ISBN 978 90 5615 706 7
NUR 680

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Sterck & de Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Sterck & de Vreese.

Sterck & de Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

INHOUD

	INLEIDING	
	LISA'S LANGE WEG	9
1	BEVANGEN DOOR DE <i>STIKGAZE</i>	19
	Sigarendosjes vol bidprentjes en krantenartikelen	19
	'Dat zij hunner duivel ontbonden'	21
	De rare geur tijdens het melken van de geit	25
	Een schadevergoeding van 800 frank per jaar	31
	Traumaverwerking	35
	Hoe houd je de herinnering levend?	37
	ZELF AAN DE SLAG	42
2	EEN STAPEL POSTKAARTEN VAN DE ONGELETERDE ROOS	53
	Een familiegeschiedenis	53
	Terug naar de bronnen	56
	Het 'vibroon'	60
	Moeder Roos	62
	Vragen die blijven	67
	ZELF AAN DE SLAG	71
3	'VIVENT EN CONCUBINAGE': EEN VOORMOEDER MET EEN GEHEIM VERBORGEN IN HET DNA	83
	Geruchten, roddels en geheimen	84
	In concubinaat met een brouwersgast	86
	Ons levend archief	88
	Een oplossing vanuit de biologie	93
	Van je voormoeders ben je zeker	96
	Gevoeligheid	100
	ZELF AAN DE SLAG	102

4	TANTE NONNEKE VAN TRANSVAAL	112
	Van foto naar familiegeschiedenis	112
	Een sprong in het onbekende	115
	'Den Transvaarschen Oorlog'	120
	<i>Mère Marie de Saint-Pierre</i>	122
	De koffietafel	124
	ZELF AAN DE SLAG	127
5	PALMYRE <i>FROM POOR LITTLE BELGIUM</i>	136
	'Belangrijke mensen' in Amerika	136
	Oorlog en kant	138
	'The Belgian expert'	145
	De terugkeer uit Amerika	149
	ZELF AAN DE SLAG	153
6	DOSSIER 2835: DE HEKSENMOORD IN ONKERZELE	162
	Een gruwelijke moord in de Denderstreek	162
	Het slachtoffer zelf aan het woord	164
	De laatste sacramenten	168
	Getuigenissen	170
	Was Berlinde behekst?	174
	De veroordeling	178
	Hoe leeft deze geschiedenis verder?	180
	Een marktlied als uitsmijter	182
	ZELF AAN DE SLAG	185
7	EEN SPEELVROUW IN DE PAROCHIE VAN MISERIE	194
	De Duvelshoek	195
	Van de Duvelshoek naar de Parochie van Miserie	200
	Een genealogische verrassing in Noord-Frankrijk	205
	ZELF AAN DE SLAG	211

8	HET LEMKE ZOND ZIJN DOCHTERS UIT	222
	Locatie als vertrekpunt voor een familiegeschiedenis:	
	het Lemke in Elen	222
	Anna Maria Lucas, beter gekend als Masseur Maria Helena	226
	Onder Frans bewind	230
	De zusters Deckers	235
	ZELF AAN DE SLAG	239
	BIBLIOGRAFIE	251
	BRONNEN	267
	ILLUSTRATIES	277
	EINDNOTEN	281

In haar voetsporen zou nooit tot stand gekomen zijn zonder de hulp van heel wat fantastische mensen. We denken hierbij in de eerste plaats aan de nakomelingen van de vrouwen in dit boek: Gerda Belaen, Greet Jennen en Luc Int Panis, Gilles Otten en Maurice Göttgens, An Cool en Walter Sluydts, Dirk Meire, Petra De Cremer, Rita Pierar, en Jan Deckers. Enkel dankzij hun gastvrijheid, hun enthousiasme en uiteraard hun verhaal konden we deze bijzondere maar onbekende vrouwen de aandacht geven die ze verdienen.

Daarnaast zijn we ook erg dankbaar voor de waardevolle hulp die we kregen van zuster Monica Alexander, Dominique Barri, Paul Behets, Christophe Bellens, zuster Denise Boardman, Marie Boz, Giele Cools, Lillybeth De Beukeleer, Freddy De Chou, Christophe De Coster, Alessandra De Mulder, Christian Declerck, Peter Eyckerman, Marinus Flokstra, Jan Geypen, Johnny Gouwy, Lieve Hertens, Silke Huybrechts, Hendrik Larmuseau, Sandra Loos, zuster Shelagh Mary, Evelyn McMillan, zuster Kathleen Mitchell, zuster Colleen Moore, Kristof Papin, Werner Peene, zuster Maria Pernet, Sarah Princen, Annemie Swillens, Willy Tillie, professor Stefaan Top, Rob Trobleyn, Eric Vande Castele, Philip Vannieuwenhuyze, Vincent Van de Putte, Piet van den Berg, Dr. Wim Van den Dooren, Felix Waldack, Tom Wenseleers, erfgoedkring De Roede van Harelbeke en de Stichting Edmond Delhougne (Roermond, Nederland).

Zoals uitdrukkelijk gevraagd, vermelden we in het hoofdstuk *“Vivent en concubinage”*: een voormoeder met een geheim verborgen in het DNA’ geen volledige eigennamen van betrokken voorouders of concrete historische akten.

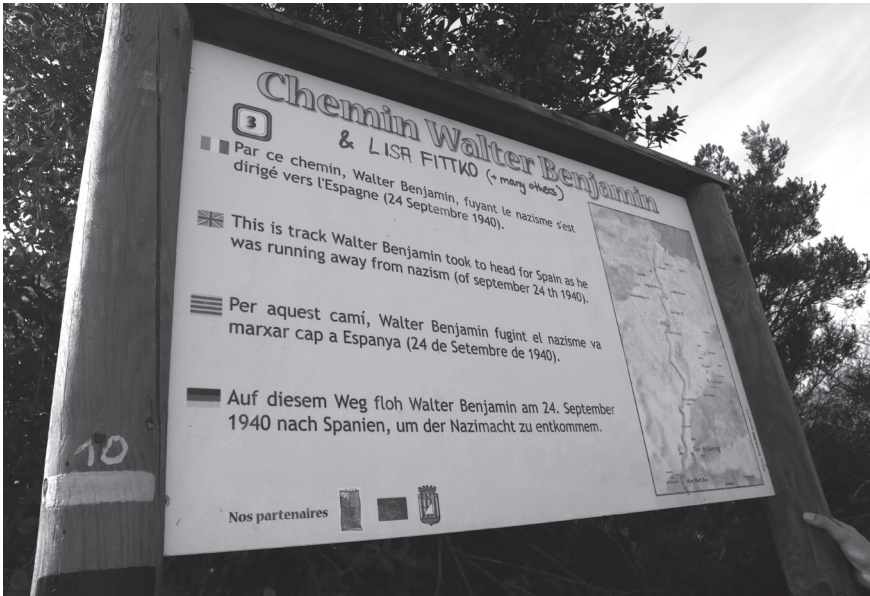
INLEIDING

LISA'S LANGE WEG

In 2019 wandelden we van Frankrijk naar Spanje, langs de Vermiljoenkust. Het twaalf kilometer lange pad dat ons leidde, vertrekt in Banyuls-sur-Mer en komt aan in Portbou. Het verschil tussen het hoogste en laagste punt bedraagt zo'n zeventienhonderd meter, de weg is op geen enkel moment vlak en bij elke stap moet je opletten dat je je voet niet verzwikt. Hoewel het zeker niet het zwaarste wandelpad in Europa is, zijn conditie en doorzettingsvermogen nodig om de tocht tot een goed einde te brengen.

Het is een pad met een geschiedenis. Toen het Duitse leger in 1940 Frankrijk binnenviel, zagen heel wat mensen zich genoodzaakt om te vluchten. Verschillende intellectuelen, journalisten, verzetsstrijders en anderen wilden hen graag helpen. Een van hen was Lisa Fittko, een Joods-Hongaarse verzetsstrijdster. Zij begeleidde vluchtelingen vanuit Banyuls naar Spanje, van waaruit ze via Portugal naar de Verenigde Staten zouden kunnen vluchten. Op haar eerste tocht nam Fittko onder anderen Walter Benjamin mee, een Duitse, Joodse en marxistische filosoof die al sinds 1933 in Parijs woonde. Met niets dan vooraf meegegeven mondelinge instructies leidde ze de groep door ijskoud, onherbergzaam gebied. Ze werden echter betrapt door de Spaanse politie en tijdelijk in een hotel in Portbou geplaatst, met de bedoeling hen de dag daarna terug naar Frankrijk te sturen. Walter Benjamin vreesde als Duitser dat het Franse Vichy-regime hem zou uitleveren aan zijn moederland. Daarom pleegde hij diezelfde avond nog zelfmoord. Hij werd, zowel omwille van zijn invloedrijke denken als zijn tragische lot, de bekendste vluchteling die Lisa Fittko probeerde te redden.¹

Tijdens de oorlog werd de route de F-route genoemd, met de F van Fittko. Vandaag staat het wandelpad bekend als de Chemin Walter Benjamin. Op de infobordjes langs de route wordt voornamelijk stilgestaan bij Benjamins filosofie en laatste reis. En Lisa Fittko dan? Haar naam wordt nergens vermeld. Tijdens onze eigen tocht zagen we dat één wandelaar die ons voorging zijn

*'Via deze weg vluchtte Walter Benjamin voor de nazi's naar Spanje (24 september 1940).'
De infoborden langs de Chemin Walter Benjamin vertellen het verhaal van Benjamins vlucht,
maar de naam van de vrouw die dit mogelijk maakte, wordt nergens vermeld.*

of haar verontwaardiging hierover niet onder stoelen of banken kon steken. We lazen slogans als: 'It's the "path of Walter Benjamin", but Lisa Fittko made it possible!' en 'Tell her story, not only history.'^{*}

Hoewel Walter Benjamin zeker een vermeldenswaardig personage is in het verhaal van de F-route, is het opmerkelijk dat de vrouw die de vele ont-snappingsen mogelijk maakte zelfs niet genoemd wordt. We volgen de route niet in de voetsporen van de eigenlijke protagonist, maar in de voetsporen van iemand die een bijrol speelt.

Het verhaal van Lisa Fittko is helaas geen unicum. Je kan het verleden vanuit verschillende invalshoeken bekijken, maar lang sprong vooral het maatschappelijk dominante perspectief eruit: dat van de witte, welgestelde man. Op academisch vlak is er de voorbije decennia veel veranderd en is er tegenwoordig voldoende aandacht voor groepen die lang in de marge van de geschiedschrijving stonden. Zijn deze perspectieven ondertussen ook

^{*} 'Het is het "pad van Walter Benjamin", maar Lisa Fittko maakte het mogelijk!'; 'Vertel haar verhaal, niet enkel geschiedenis.'

Via deze moeilijk begaanbare weg leidde de Joods-Hongaarse verzetsstrijdster Lisa Fittko tijdens de Tweede Wereldoorlog talloze vluchtelingen de Spaanse grens over.

doorgedrongen in de niet-academische geschiedschrijving, zoals heemkunde, streekgeschiedenis en genealogie? Wat vrouwen betreft verwacht je van wel: ze maken namelijk de helft van de bevolking, de helft van onze stamboom uit. Ze hebben zelfs de helft van ons erfelijk materiaal doorgegeven.

Toch stellen we vast dat genealogie nog al te vaak vanuit een voornamelijk mannelijk perspectief wordt geschreven. Het is frappant dat de term 'voorvader' ingeburgerd is, maar 'voormoeder' nog maar heel recent aan het woordenboek toegevoegd werd. Het woord klinkt voor velen ook erg onwennig. Nochtans heb je evenveel voormoeders als voorvaderen!

Er is geen eenduidige sluitende verklaring voor dit fenomeen, maar vaak gaat bij het uitoefenen van genealogie onbewust meer aandacht naar de mannelijke lijn. Lange tijd was de algemene regel in België om familienamen door te geven van vader op kind. Sinds 2014 is dit wettelijk niet meer verplicht, maar ouders kiezen traditioneel meestal nog enkel voor de familienaam van de vader. Als je weet dat het initiatief om een stamboom op te stellen vaak vanuit een familienaam vertrekt en ook familieverenigingen meestal rond één familienaam draaien, besef je al gauw dat vrouwen vanzelf

minder aandacht krijgen. De gedeelde familienaam maakt opzoekingen in archieven ook eenvoudiger: je vindt gemakkelijker bronnen terug als je steeds naar dezelfde familienaam moet zoeken, dan wanneer je elke generatie een nieuwe moet zoeken, zoals bij de directe vrouwelijke lijn het geval is. Zelfs om verre verwanten te vinden in de buurt of via sociale media, zal je je automatisch richten op personen met eenzelfde familienaam. Zeker als de familienaam relatief weinig voorkomt, zal een verwantschap vermoed worden en is het een leuke uitdaging om de genealogische link te vinden.

Stamboomonderzoek kan je ook verbreden met het opstellen van een familiegeschiedenis. Een stamboom is immers louter een opsomming van personen en gegevens van hun belangrijkste levensfasen, maar een familiegeschiedenis vertelt het bredere verhaal achter deze personen. Vaak wordt de stamboom omschreven als het skelet, dat vervolgens aan de hand van de familiegeschiedenis aangekleed wordt tot een lichaam van vlees en bloed. Wanneer iemand zijn of haar familiegeschiedenis schrijft en er bepaalde personen uitlicht, zegt hij of zij daarbij eigenlijk: 'Dit zijn de voorouders die ik belangrijk vind en die we zeker niet mogen vergeten.' Helaas lijken vrouwen ook in deze familiegeschiedenissen in de minderheid te zijn. Een veelgehoord argument hiervoor is dat er nu eenmaal minder bronnen zijn om op zoek te gaan naar voormoeders. Vrouwen komen bijvoorbeeld niet voor in militieregisters, want ze gingen niet naar het leger; namen zogezegd minder deel aan het publieke leven, want ze waren voornamelijk huismoeder; en vrouwelijke artsen, politici of wetenschappers waren al helemaal de uitzondering. In haar analyse van het leven van achttiende-eeuwse Europese vrouwen schrijft Margaret Hunt terecht: '[...] it was harder to make a visible and individual imprint upon history when one was excluded from many of the activities by which men made their name.'^{2*} Waarom zou je op zoek gaan naar een simpele huismoeder, die bovendien amper in de bronnen terug te vinden is?

Uiteraard was niet elke voormoeder uitzonderlijk, of maakte zij tijdens haar leven iets spectaculairs mee, maar ook niet elke voorvader was in die situatie. Net zoals vrouwen zijn er voldoende mannen over wie weinig boeiends terug te vinden is in archieven. Ook dat er veel minder bronnen zouden zijn om voormoeders te traceren, kan worden tegengesproken. Je vindt vrouwen inderdaad niet altijd terug in dezelfde (gekende) bronnen als mannen, maar er bestaan heus wel meer bronnen dan enkel de akten van de

* '[...] het was moeilijker om een zichtbare en individuele stempel op het verleden te drukken wanneer

men uitgesloten werd van de vele activiteiten waarmee mannen naam maakten.'

burgerlijke stand en bevolkingsregisters om op zoek te gaan naar voormoeders. Wie weet wat voor verhalen er voor altijd verborgen blijven wanneer je er niet naar op zoek gaat.

Gelukkig is er onder genealogen en geïnteresseerden in familiegeschiedenis een groeiende aandacht voor voormoeders. Een belangrijke hefboom in Vlaanderen was het burgerwetenschappelijk project *MamaMito*, dat in 2020 werd gelanceerd. Het brede publiek werd aangespoord om op basis van de originele bronnen heel specifiek hun maternale stamlijn op te zoeken en deze voor genetisch onderzoek ter beschikking te stellen. Maar liefst 7.850 Vlamingen zochten in dit kader hun voormoeders op. Zo'n 60 procent van de deelnemers was vrouw. Dat verhoudingsgewijs zo veel vrouwen deelnamen, toont vooral aan dat het project een gevoelige snaar had geraakt. Zo vertrouwde deelneemster Gina ons toe: 'Dat de vrouwen in de stamboom eindelijk eens in het zonnetje staan, zal vele vrouwelijke genealogen plezier doen.'³ Het grote succes van *MamaMito* was ook de onmiddellijke aanleiding voor het gekende genealogische tijdschrift *Vlaamse Stam* om in januari 2021 voor het eerst een themanummer te wijden aan vrouwen in de familiegeschiedenis. We zijn erg blij met deze groeiende aandacht voor de vrouw, want we zijn ervan overtuigd dat verschillende perspectieven samen een vollediger verhaal kunnen vertellen.

Met dit boek willen we de genealoog, en bij uitbreiding elke amateurhistoricus, dan ook verder aanmoedigen om de (familie)geschiedenis te bekijken vanuit een vrouwelijk perspectief. Met de juiste handvatten vind je in elke stamboom en in elke gemeente verschillende interessante vrouwen die een verhaal te vertellen hebben. Helaas hebben we tijdens de voorbereiding van dit boek opgemerkt dat het soms nog ontbreekt aan deze handvatten. Op zoek naar voorbeelden van een vrouwelijk perspectief in familieonderzoek lanceerden we een oproep via sociale media. We mailden ook heemkundige en genealogische kringen in Vlaanderen met vragen naar verhalen rond interessante voormoeders uit hun streek. We kregen heel wat positieve reacties, maar geregeld liet men ons ook weten dat het vaak nog een uitdaging was om genealogisch onderzoek vanuit een vrouwelijk perspectief te benaderen. Vooral beginnende genealogen weten nog niet altijd hoe ze op zoek moeten gaan naar de levensverhalen van vrouwen in hun stamboom. Vandaag kan je de zoektocht naar voormoeders dan ook nog vaak vergelijken met het leggen van een puzzel zonder voorbeeldfoto op de doos: je mist het totale plaatje, vraagt je steeds af of je het wel goed doet en of je alle stukjes wel hebt.

In dit boek volgen we acht genealogen in hun zoektocht naar een betekenisvolle voormoeder. We gaan met hen in gesprek over wie deze vrouwen waren en wat zij voor hen vandaag nog betekenen. Het resultaat is een reeks verhalen die ongetwijfeld emoties oproepen en smaken naar meer.

Het gaat stuk voor stuk over doodgewone maar toch buitengewone vrouwen. Buitengewoon, omdat het inspirerende vrouwen zijn met een niet-alledaags verhaal, maar ook doodgewoon, omdat wat hen overkwam vele vrouwen in de geschiedenis overkwam. We kiezen bewust niet voor adellijke dames, bekende artiestes of vrouwen die een belangrijke rol in de nationale of regionale geschiedenis speelden – daar bestaan al voldoende andere publicaties over. We menen overigens dat zulke verhalen niet onmiddellijk warm maken om zelf op zoek te gaan naar eigen voormoeders. Integendeel, wanneer je leest over uitzonderlijke vrouwen als de eerste vrouwelijke doctor in de rechten Marie Popelin, de eerste vrouwelijke minister Marguerite Legot, of schilderes Michaelina Wautier, denk je namelijk al gauw: zo iets vind ik toch nooit in mijn eigen stamboom, dus waarom zou ik dan op zoek gaan naar mijn voormoeders en vrouwelijke verwanten? Met dit boek willen we net aantonen dat ook de niet-uitzonderlijke vrouwen het verdienen om in de schijnwerpers te staan. Mark Manson, auteur van *The subtle art of not giving a fuck*, vat het samen als: 'We're all, for the most part, pretty average people. But it's the extremes that get all of the publicity.'^{4*}

We brengen twee verhalen uit de Eerste Wereldoorlog, over twee vrouwen die ogenschijnlijk niets met elkaar gemeen hebben, maar toch allebei een gezicht geven aan zowel *brave little Belgium* als *poor little Belgium*. Aan de ene zijde heb je Adronie Callens, een burgerslachtoffer dat overleed na een gifgasaanval. Ze slaagde er nog in met haar kinderen te vluchten, maar alle hulp kwam te laat voor haar. Aan de andere zijde heb je Palmyre Schepens, een *self-made woman* die naar de overkant van de oceaan reisde om in de Verenigde Staten Belgische kant te verkopen ten voordele van het door oorlog getroffen België. De Grote Oorlog was een loopgravenoorlog, wat meteen beelden oproept van mannen in erbarmelijke omstandigheden. Maar het was ook een totale oorlog, waarbij de hele samenleving getroffen werd en betrokken was. Soms aan het front, soms aan het 'thuisfront', en soms ver weg van beide, kwamen ook vrouwen in een veelheid aan rollen terecht. Die van Adronie en Palmyre zijn er maar twee.

* 'We zijn allemaal voor het grootste deel eerder gemiddelde mensen. Het zijn de extremen die alle publiciteit krijgen.'

We vertellen ook over het wel en wee van enkele zusters die in heel verschillende omstandigheden terecht kwamen. Zuster Maria Helena Lucas trad in de late achttiende eeuw in in een Limburgs klooster, maar had nooit kunnen verwachten dat ze bij de laatste leden van haar eigen congregatie zou horen. Kort na de verovering van het gebied door het Franse leger werd haar klooster namelijk opgeheven en keerde Maria Helena terug naar het boerenhof van haar familie. Een kleine honderd jaar later trok de jonge missiezuster Marie de Saint-Pierre naar Zuid-Afrika om er scholen op te richten. De verhalen van de zusters tonen aan dat geen enkele protagonist onderverdeeld kan worden in categorieën als 'sterk' tegenover 'zwak', of 'ondernemend' tegenover 'ondergaand'. Hoewel zuster Maria Helena haar eigen kloostergemeenschap ontbonden zag worden onder Frans bewind, lezen we ook hoe ze niet bij de pakken bleef neerzitten en actief op zoek ging naar financiële steun. Missiezuster Marie de Saint-Pierre toonde zich dan weer moedig door naar het onbekende te reizen, maar bleef wel steeds binnen de structuren van de congregatie werken.

We dagen ook categorieën als 'goed' en 'slecht' uit, waarbij ook moeilijke thema's als overspel, criminaliteit of prostitutie niet worden ontweken, zonder een oordeel te vellen over de vrouwen die ermee in aanraking kwamen. Zo zoeken we samen met Gilles Otten via genetisch genealogisch onderzoek uit of zijn voormoeder Maria een buitenechtelijke relatie had in Antwerpen, ver weg van haar Duitse echtgenoot. Er heerste heel wat emotionele geladenheid onder de familieleden van Gilles toen het resultaat bekendgemaakt werd. Wanneer we echter dieper in het verhaal duiken, kunnen we de keuzes van Maria al wat beter kaderen. Het hoofdstuk over Maria zet meteen ook enkele ethische discussies op scherp, bijvoorbeeld over familiegeheimen en DNA-analyses. Wil je alles wel weten? En wat doe je met onverwachte of zelfs schokkende resultaten?

Tragisch is ook het verhaal van Katerina De Turck, een vermeende heks die in de vroege negentiende eeuw door haar burens doodgemarteld werd. Hoewel hekserij in die tijd niet meer als misdaad beschouwd werd, zat het nog steeds diep geworteld in het volksgeloof. Katerina was een willekeurig slachtoffer, maar eigenlijk is het een verhaal zonder winnaars. Opvallend is bovendien dat de mannelijke en vrouwelijke dader een andere straf krijgen in het moordproces, wat aantoont hoe mannen en vrouwen in de rechtspraak en in de maatschappij anders behandeld werden.

Ongeveer tegelijkertijd met Katerina leefde Maria Barbara Kabalt, de dochter van een Italiaanse poppenspeler. Ze reisde door de hele Lage Landen als straatzangeres, kreeg kinderen met twee mannen en huwde met een